

A SARKADI HAJDÚK.

I.

A sarkadi vár 1527-től 1636-ig.

A biharvármegyei Sarkad nagyközség határában a XVI. században több vár volt. Az első és legnagyobb magában a községben, a gróf Almásyak mostani kastélyával szemben, az úgynevezett Vár, melynek órszeme délkeleten a Gyepes-folyó egyik kanyarulatában a Sánc; a másik Sarkadtól északkeletre Peckes vára, a Miső-ér egyik nagyobb kanyarulatánál, egy Örfészek nevű kisebb erősséggel; a harmadik a Fekete-Körös közelében az Adományvár, másképen Dézsenvár, mely a Nagy-hidas vizének a Feketeérből való kiszakadásánál épült. Valamennyi földvár, úgyhogy ma már csak elmosódott nyomaik látszanak. Valaha szigetek gyanánt emelkedtek ki a Gyula és Sarkad közt levő „megmérhetetlen“ Sarkadi-tóból.¹

A község leggazdagabb birtokosa, Mezőgyáni Sarkady, máskép Miklósy Boldizsár, mindjárt a mohácsi veszedelem után Szapolyai János királyhoz csatlakozott és „igen sok rossz és kárhozatos tettet követett el“ a németpártiak veszedelmére; s mivel a Ferdinánd király koronázására kitűzött ideig sem tért meg, Ferdinánd király őt 1527 december 24-én mint felségsértőt összes javaitól megfosztotta és azokat szentmihályi Thuróczy Miklós túróci főispánnak ajándékozta.² Sarkad azonban, melyet Oláh Miklós egykorú geográfiaja 1536-ban a két Körös közt levő mezővárosnak nevezett,³ továbbra is a Sarkadyaké maradt és Sarkady Farkas, amannak talán fia, Mágochy Gáspár gyulai várkapitány előtt, mint a sarkadi vár ura, csak 1556 június 16-án tett hitet, hogy János király özvegyét és fiát odahagyva, Ferdinánd király mellé áll.⁴ Pedig Izabella királynénak még az imént is szolgálatot tett azzal,

¹ Mindezekről l. *Márki*: Sarkad története, 1—189. lap.

² *Liber Regius Ferdinandi I. I.* kötet, 58. l. (Országos Levéltár.)

³ *Bél Mátyásnál*, Adparatus ad historiam Hungariae, 30. l.

⁴ *Pray*: Epistolae Procerum, III. 90.

hogy a Fráter György erdélyi kormányzó bosszúja elől menekülő Patócsy Ferenc békési és zarándi főispánt a Sarkadi-tó szélén kikötni és megpihenni engedte, holott ezt továbbbujdosásakor a kölesériek (a mostani szalontaiak ősei) elfogták és bevitték Nagyváradra.⁵

Sarkady Farkas kikényszerített esküje után kevéssel, az erdélyi országgyűlés hívására, az özvegy királyné és fia 1556 szeptember 22-én lengyelországi száműzetéséből hazaérkezett Kolozsvárra, s ezzel Erdély Ferdinánd király számára megint elveszett, Nagyvárad pedig Erdély védőbástyája lett. Az erdélyi országgyűlés Bihart már is Erdélyhez számítván, 1560 március 10—15-én elrendelte, hogy Zsáka, Bethlenösi, Sarkad, Szalonta és Tótfalu erősségeit vizsgálják meg, mennyiben érdemlik meg fenntartásukat, hogy gondatlanságból az ellenség kezébe ne jussanak.⁶ Azonban a török 1566 szeptember elsején bevette Gyula várát, melynek védelmében Leel-Össy Gáspár, egy sarkadi ősrégi család ifjú tagja is elesett.⁷ Mostantól fogva gyanítani lehetett, hogy a király és az erdélyiek között vitás alföldi kis várat mostan már a törökök is maguknak követelik. A vár kapitánya maga Sarkady Farkas volt, 35 portával Sarkad legnagyobb birtokosa, aki szemmel láthatta Gyula bevételét,⁸ 1572-ben már verekedett is a gyulai törökökkel⁹ s élt még 1577-ben is, mikor a király hívének mondták.¹⁰ Azonban az erdélyi fejedelem híve volt.

Egy másfél század mulva¹¹ tett sarkadi tanuvallomás szerint „mikor Gyulát s több más várakat is a török megvette, akkoron is Gyula megvétele (1566) után maguk fegyverekkel és őt esztendeig oltalmazták magukat a török ellen és úgy szolgáltak ő felségének és az hazának; mikor a körül való helységek a török megvette, úgy kénytelenítették feladni magukat“. II. Szelim szultán 1573 januárius 25-én valóban figyelmeztette Báthory István erdélyi vajdát,¹² hogy az egri, tokaji, kassai, szakmári és egyéb várak lovasai és gyalogosai a télen

⁵ *Tinódi Lantos Sebestyén* históriás éneke *Szilády*nál, Régi Magyar Költők Tára, III. 27.

⁶ *Erdélyi Országgyűlési Emlékek*, II. 133., 175. lap.

⁷ *Haan*, Békés vármegye hajdana, I. 30.

⁸ V. ö. *Pray*, Epist. Proc. III. 22. és *Bunyitay*, A várad püspökség tört. II. 216.

⁹ *Dudás* (A szabad hajdúk, 24. l.) már itt sarkadvidéki hajdúságról beszél.

¹⁰ *Haan*, Diplomatarium Békésiense, 189.

¹¹ 1721 szeptember 12-én. (A sarkadi Leel-Össyek leveles ládájában.)

¹² Törökből közli *Karácson Imre*, Török-magyar Oklevéltár, 104—105. lap.

„a köröskörül két-három évi nád felhalmozódása és a süppedékes hely miatt megközelíthetetlen helyen fekvő Sarkad¹³ nevű párkányhoz közel összegyülekeztek, némely falvakat kirabol-
tak és maguknak behódoltattak. Mikor az iszlám harcosai ellen mennek, akkor az említett párkány (végvár) szolgál nekik menedékhelyül s így megszabadulnak“. Meghagyta tehát a fejedelemnek, égesse föl ezt a párkányt, kerítse kézre a benne levő gonosztevőket, ne kímélje őket s a párkányt pusztítsa el teljesen. Ez azonban nem történt meg, sőt 1575-ben Báthory István azért ítélte az ellene fölkelt Békes Gáspárt fő- és jószágvesztésre, mert hogy fejedelem legyen, többek közt Sarkad várát is odaigérte a szultánnak.¹⁴ A gyulai olajbég, sőt maga a gyulai szandsák-bég is 1591-ben felszólította a sarkadi vár meg nem nevezett tiszttartóját, hogy hír szerint a szolgáltnak ruháival és szerszámaival Sarkadra szökött hét inasát küldje vissza hozzá. Báthory Zsigmond 1591 szeptember közepén utasította Konstantinápolyba induló követét, Garay Miklóst, nyugtassa meg a portát, hogy a szökevények már régen nincsenek Sarkadon, valahova máshová futottak s különben sem szokás a menekülőket bántani és kiadni.¹⁵ 1592 május elsején viszont arra utasította Bocskay István váradi kapitányt, hogy „az körülállók kastélyokra, Zsákára, Bajomra, Sarkadra, Béltre s a többire, mindazokra, kik a mi számunkra valók s mind az egyebekre gondja legyen és amint a bennök levő szolgáló rendnek készletét, vigyázását s mindegyéb azoknak megőrzésére s megtartására való szükséges dolgokat úgy rendeljen, hogy azokban való fogyatkozások miatt valami dolog ne történjék“.¹⁶

Mikor 1598-ban Báthory Zsigmond fejedelem értesült, hogy a törökök Nagyváradot ostromolják, táborával Déva alól azonnal oda indult, minek hírére a környékbeli kisebb várak őrségei azonnal odahagyták a reájuk bízott erősségeket s hozzá csatlakoztak. Ezek között volt Nagy Lukács a sarkadi várnagy, s Angyal Márton, a gyalogok hadnagya alatt az egész sarkadi katonaság. A krónikás szerint¹⁷ joggal hihették, hogy Várad védelmében „többet használtak vérök ontásával, mint hogyha egy gyenge kastélyba berekesztve, gyáván és senkinek sem használva esnek el a közjóért, vezéreik parancsához képest

¹³ Az okirat előbb Serakának, utóbb Zakának írja. Szalonta közelében lévén, nem Zsákával, hanem Sarkaddal vettem egynek.

¹⁴ *Budai: Polgári Lexikon*, I. 315., 353.

¹⁵ *Haan-Zsilinszky: Békésmegyei Oklevéltár*, 209—210.

¹⁶ *Erdélyi Országgy. Eml.*, III. 407.

¹⁷ *Szamosközi Történelmi munkái*, III. 173.

tehát átmentek Váradra, hol valamennyien minden dicséretre méltó hősiességgel véreztek el¹⁸.

Természetes, hogy az ekként üresen hagyott sarkadi várat a gyulai törökök azonnal megszállták. De még természetesebb, hogy Várad új kapitánya, Nyári Pál, az első kedvező alkalommal visszafoglalni sietett. Esztergomból egy tudósítás már 1599 július 3-án jelentette,¹⁹ hogy hadai „Scharkardt“ várát bevették és ott 407 keresztényt szabadítottak meg a rabságból. Egy egykorú írott hírlapnak Kassáról 1599 szeptember 7-én kelt tudósítása szerint²⁰ „Nieary (Nyári) Pál nagyvárad ezredes a német és magyar végvidéki hadi népekkel néhány napja Scharkad várát éjjel megrohanta, rohammal bevette, minden benne levő törököt levágott s a házat (das Hawsz) megszállta. Ez a ház csak két mérföldnyi útra van Gyulától“. Más, közel egykorú, szintén német forrás szerint²¹ Nyáry az ostromra 1599 szeptember 27-én (új naptár szerint) állította fel a váradiakat. Agyúival oly szerencsésen lövette a keményebb töretésnek ellenállani amúgy sem képes erősséget, hogy már másnap (28-án) sikerült elfoglalnia. Mintegy 80 török esett el, az elfogott sok asszonyt és gyermeket pedig a nem kicsiny zsákmánnyal együtt Váradra vitette, a várba pedig őrséget vetett. Nemsokára²² panaszkodva írta Mátyás királyi hercegnek, hogy Várad városában (in civitate) csak száz magyar lovashól és tíz gyalogoshól álló őrsége van, mert a többi Sarkad, Belényes és Somlyó védelmére kellett rendelnie. A gyulaiak 1600 februáriusának közepén, mikor a sarkadi tó jól befagyott, megint a sarkadi kastély alá mentek s nagyobb erejükkel elfoglalván, 400 keresztény legyilkolásával álltak bosszút tavalyi vereségükért.²³ Különösen a nemességet nem

¹⁸ *Rödern Menyhért* cs. tábornagynak Várad ostromáról írt jelentését (amely azonban erről nem szól) kiadta *Dudik Béla* a Történelmi Tárbán, 1878. 99—116. l. Ismertetem a nagyvárad *Szabadságban*, 1878. 29—31. sz.

¹⁹ *Marczali* regesztái külföldi levéltárakból. Tört. Tár, 1878, 8907. lap.

²⁰ *Crispin Lamperters* handschriftliche Original Zeitung an n. Jeremiam Pistorium von Augsburg verschickt, az I. kötetben. (Az aradi kaszinóban.)

²¹ *Birken*, Der vermehrte Donau-Strand (Nürnberg, 1684.), 1021. lap.

²² 1600 januárius 8. *Tört. Tár*, 1883, 740. lap.

²³ *Birken*, u. o. Orteliusra hivatkozva ugyanezt írja *Zeiler* (Neue Beschreibung des Königreichs Ungarn). Az 1664.-i kiadás átdolgozása *Bezától*, 356. lap, „Liegt bey Wardein“ — teszi a határos leírásához.

szenvedték a várban;²⁴ s ezek 1599-ben, 1600-ban, majd 1604-ben, mikor a várat a hajdúk — ismeretlen körülmények közt — a törököktől megszabadították,²⁵ Sarkad háromszoros leégése következtében jóformán mindeneket elvesztették.²⁶ Sarkad vár kapitánya most Dormáni Péter lett. Bocskay István fejedelem 1606 március 16-án Kölesér mezővárost (a mai Nagyszalonta magvát) háromszáz hajdúnak adván, Debreczeni János kanonokkal, mint a váradi káptalan emberével, homo regius gyanánt őt küldte ki a beiktatásra; meg is akart jelenni június 3-án a helyszínén, de a környéken annyi tatár kóborolt s ezek olyan öldöklést, pusztítást vittek végbe, hogy a beiktatást máskorra halasztották s végre is Körösszegen tartották meg.²⁷ A fejedelem október 21-én meg is hagyta a mezei hadak főkapitányának, Török Istvánnak, hogy hadai egy részét küldje Biharba az Erdőhátságra, Sarkad felé s vigyáztasson a tatárookra; mert ha magyarjai ott maradnak a szőlőhegyek közt, egy csepp bor sem marad.²⁸ Úgy látszik, hogy a tatároknak valami kóbor csapatja mégis elfoglalta s a gyulai törököknek adta át Sarkad várát, mert viszont 1611-ben Zsákát, Sarkadot, Kerekit, Telegdet néhány kisebb erősséggel együtt Nagy András hajdúkapitánynak azok a hajdúi vették be, akikkel Forgách Zsigmond egész Erdélyt visszahódítani kívánta a király számára.²⁹ Jó száz esztendő mulva³⁰ egy tanu a sarkadiaktól úgy hallotta, hogy „mikor Sarkadot a törököktől megvették volna, akkoron adott volna II. Ferdinánd privilegiumot nekik, mivel fegyverrel szolgálták“. Sajátságosan ellentmond ennek ugyanakkor egy másik tanu, ki szerint „mihelyt a török Gyulát megvette, mindjárt megszűnt a sarkadiak végbelisége“. Éppúgy tévedtek, mint azok, kik ugyanakkor fogadkoztak, hogy Sarkad sohasem volt a töröké. Magát a várost és tanyáit a szomszédos gyulai törökök, ahol csak szerét teheték, sarcolták, adóztatták, de a hajdúk sikere után Omer szol-

²⁴ *Balog György* 1721 július 24-én tett vallomása szerint „Sarkadot a török bírta, neki a nemesség nem kellett“. (Bihar vármegye jegyzőkönyve 1721 október 6-ról IV. kötet, 6–7. sz., 70–101. lap.)

²⁵ „Bihar“, 108. sz.

²⁶ *Orsz. Levéltár*, Dicalis conscriptio, VIII. kötet. („Sarkad 1599, 1600, 1604 possessiones nobilium sunt combustae.“)

²⁷ *Rozvány*: Nagyszalonta története, 33. Dormánira ma is emlékeztet a Sarkad határában levő Dormán-zug neve.

²⁸ *Történelmi Tár*, 1878, 602.

²⁹ *Forgách* jelentése a királyhoz 1611 november 21. *Hurmuzachi*, Documente, IV. I. 447. V. ö. *Angyal Dávid* Báthory Gábor uralkodásáról. (Századok, 1896, 116. lap.)

³⁰ 1721 szeptember 12. Bihar vármegye IV. jegyzőkönyvében, id. helyen.

noki bég 1613 december 27-én magyar levélben méltatlan-
kodott, hogy a sarkadiak már 21 év (tehát 1592) óta nem akar-
nak adót fizetni.³¹ Annál jobban bánthatta őket, miről a portai
magyar követ értesítette Bethlen Gábor fejedelmet, hogy
Homonnay György 1616-ban egyebekkel együtt Sarkad várát
is odaigérte a szultánnak, ha őt teszi meg Erdély fejedel-
mének.³² Az 1616 április 17—május 7. közt Gyulafehérvárt
tartott erdélyi országgyűlés 1. §-a szerint³³ Homonnay, Bethlen
fejedelem ellen fondorkodván, Ali basának, Ali basának, hogy a portán
előmozdítsa a dolgát, „nemesak Lippát, Jenőt, hanem Lugost
és Karánsebest is az egész Vaskapuig, és Bélit, Sarkadot
Váradnak kapuja előtt, az ország tíz esztendeig való adójának
beküldésével offerálá“. Pedig ezeket — a rendek szerint³⁴ —
„soha török ekkéig nem bírta és kívánni sem tudta“.

Abban az időben Dobozi Vörös Márton volt a sarkadi
kapitány; tekintélyes és vagyonos volt a családja, mely
Báthory Gábor fejedelemtől 1609-ben Békés mezőváros felét
kapta adományban;³⁵ ő maga pedig 1616-ban a jobbágyok
örökváltsága történetében azt a följegyzésre méltó tettet
követte el, hogy tizennyolc jobbágyának ötszáz forintért min-
den szabadságát visszaadta. Talán a sarkadi vitézekre költötte
a pénzét, mert utóbb is hol egy darab földet adott el, hol pedig
Doboz és Békés határai miatt pörösködött.³⁶

A sarkadi kapitányságban Csatóry János követte őt, ki
azután majdnem három évtizedig (1620—1659) állott a sar-
kadiak élén. Egyik legvitézebb katonája volt Mágocsi Nagy
Mihály gyalogos tizedes, aki Somogyi századából tizedmagá-
val³⁷ kísérté 1621-ben a Kassára bevonuló Károlyi Zsuzsánna
fejedelemasszonyinak szekereit.³⁸ Kassáról a fejedelem Horváth
István 4000 lovasával Csatóryt és a sarkadiakat Thurzó Ist-
ván megsegítésére Érsekújvár alá rendelte; s ott történt, hogy
Mágocsi Nagy Mihály 1621 július 10-én Bouquois császári fő-
vezért, a fehérhegyi csatában a csehek legyőzőjét, dárdájával

³¹ *Tört. Tár* (régí folyam), II. 213.

³² Követjelentés 1616 április és szeptember 6. *Tört. Tár*, 1881.
607., 612.

³³ *Erd. Orsz. Eml.* VII. 322.

³⁴ Levelük Thurzó Györgyhez 1616 május 15. U. o. 327. V. ö.
Bethlen levele 1616 május 8. U. o., 332. lap.

³⁵ *VI. Liber Regius*, 351. l. Orsz. Lt.

³⁶ *Haan*, Békés vármegye hajdana, I. 161—2; II. 220; *Rozvány*,
Nagyszalonta tört., 38.

³⁷ Szilágyi Demeter, Csizmadia Mihály, Erdélyi István, Gagyí
Domokos, Varga István, Pálosi János, Csányi Pál, Mocsi György,
Kis István.

³⁸ Bethlen Gábor levele, *Történ. Tár*, 1879. 259.

keresztülszúrta, ezzel a csata sorsát eldöntötte s megakadályozta, hogy Érsekújvárnál a magyarok vallási és politikai szabadsága éppúgy elveszen, mint ahogy a cseheké elveszett a Fehérhegynél.³⁹ Bethlen Gábor a hadjáratban való részvétele miatt Magyarbród (Hunnobroda) városában Csatáry János sarkadi kapitány több vitézének címeres nemességét adott; így november 18-án Nyilas Györgynek, november 20-án Sarkadi Gyulai Jánosnak, Szücs Mihálynak és Gergelynek,⁴⁰ december 11-én Nagy, máskép Mágócsi Mihály szakaszvezetőnek.⁴¹ Sarkadiak az 1624. évi támadásban is harcoltak; ezért tette a fejedelem Kis-Balázs Istvánt és Lászlót, majd Sarkadi Szabó Andrást, kik Sarkad várában mint lovas vitézek szolgáltak, 1624 július 5-én Gyulafehérvárott címeres nemessékké, utóbbit földesura már előbb különben is szabadossá tévén.⁴² A harmadik támadásban való részvétel jutalma lehetett, hogy a fejedelem özvegye 1630 május 5-én, Csomaközy András váradi alkapitány kérelmére, sarkadi Csuray (Cziuraj) Balázsnak Békés vármegyében egy Szénás nevű pusztát ajándékozott.⁴³ Időközben Csatáry kapitány 1626 április 24-e táján megjelent a szalontai hajdúk beiktató nagy ünnepén⁴⁴ s nem csoda, ha vágya támadt, hogy nemsokára Sarkadon is része legyen hasonló ünnepben.

Része is lett, mikor — tíz év múlva — a szalontai hajdúk erősebben írták be nevüket a történelem könyvébe s reászolgáltak, hogy kései ivadékuk, Arany János, megénekelje dicsőségüket, a szalontai harcot. Mikor ugyanis a szultán hadat küldött, hogy I. Rákóczi György helyett Bethlen Istvánt tegye erdélyi fejedelemmé, a törvényes fejedelem hadai Nagyvárad, a török hadak pedig Gyula felől Szalonta felé igyekeztek a nagy mérkőzésre. Kornis Zsigmond, az ország generálisa, bihari és zarándi főispán, már 1636 október 9-én értesítette Bornemisza Pál jenei kapitányt, hogy másnap Szalonta alá száll, mert onnan Jenőre, a hajdúvárosokra és Sarkadra is gondot viselhet.⁴⁵ Mivel már eleve úgy tervezte, hogy Szalonta alól néhány napig sehova sem megy, a török vezér Gyu-

³⁹ *Rác Károly* „Bihar“, 1884. 108—113. és „Szabad Egyház“ 1915. 1—3. sz.

⁴⁰ *Liber Regius*, XI. 9 a l. Orsz. Lt.

⁴¹ A gyulafehérvári kápt. levéltárból fordításban közölte *Rác Károly* „A sarkadi hajdúk fényes hadította“ címmel, „Szabad Egyház“ 1891. 2—3. sz. Az armális nem említi a Mágócsynak tulajdonított érsekújvári hőstettet.

⁴² *Liber Regius*, XIII. 58 a. lap.

⁴³ *XVI. Liber Regius*, 99. levél. Orsz. Lt.

⁴⁴ *Rozvány*, Nagyszalonta tört. 47.

⁴⁵ *Történelmi Tár*, 1884. 501.

láról október 6-án a temesvári basát nagy sereggel küldte fölkeresésére. A Gyula, Sarkad és Szalonta közt levő négy mér-földet baj nélkül tették meg, mert a Körösön és annak erein a nagy szárazságban könnyen átgázolhattak, estefelé meglep-tek a magyarokat, az egyik vezért, Ibrányi Mihályt meg is szalasztották, Kornis Zsigmond azonban a többi együtt tar-totta s Győri Jakab hajdúhadnagy ügyes csele éjjel szétrob-bantotta a török tábor-t.⁴⁶ Másnap Váradóssinél levő táborából a fejedelem különösen a szalontai és sarkadi kapitányok-nak hagyta meg, hogy szorgalmasan vigyázzanak, a török vezér Gyuláról merrefelé mozdul. A kapitányok kémei való-ban folytonosan jártak-keltek s a fejedelmet mindenről pon-tosan értesítették. Csatáry János sarkadi kapitány vette elő-ször észre, hogy a vezér egész hadával megindult Gyuláról s bizonyosan Lippára igyekszik, hogy onnan, hacsak teheti, Bethlen Istvánt a Maroson fölfelé haladva vigye Erdélybe. A páulúsi (paulisi) csata után azonban tél közeledtével a magyarok is, törökök is leszállították hadaikat s a fejedelem Lippáról a Várad vidékére való hadakat és hajdúságot haza-bocsátván, megparancsolta, hogy Sarkadot, Szalontát, Boros-jenőt vitézlő néppel megerősítsék, Bethlen Istvánnal kibékiült s a karácsonyt már székvárosában, Gyulafehérvárt ülte meg.⁴⁷ A fejedelem majdnem másfél esztendő mulva személyesen győződhetett meg, teljesítették-e Sarkad megerősítésére vo-natkozó rendeletét.⁴⁸ A sarkadiak már ekkor tapasztalták ke-gyelmét. 1642 augusztus 16-án Fogarason Rác Miklós sar-kadi vitézt, valamint feleségét, Kasznár Zsuzsit, fiukat Ist-vánt s leányukat Erzsébetet s ennek urát, Kiss Ferencet, valamint unokájukat, Kiss Pált emelte nemességre;⁴⁹ szept-ember 3-án pedig Gyalumaréban Pap Jánost, ki részint a sarkadi végvárban, részint pedig egyebütt tett neki hű szol-gálatokat.⁵⁰ Két esztendő mulva már a város és a vár egész népével érezte jóindulatát.

II.

A sarkadi hajdúk 1644-től 1699-ig.

I. Rákóczi György fejedelem a sárosi kúriában 1644 jú-lius 9-én kelt levelében Erdős Péter sarkadi bíró, Csatháry

⁴⁶ Szalárdy, Sirmalmas Krónika, 111—118.

⁴⁷ Szalárdy, 125—130.

⁴⁸ 1638 januárius 30-án Kassai István remélte, hogy mire levele Kolozsvárhoz a fejedelemhez érkezik, ez meg is térhet Sarkad és Bajom felől. *Történelmi Lapok*, II. 1406.

⁴⁹ *Liber Regius*, XX. kötet, 125 b., 126 b. lap. Orsz. Lt.

⁵⁰ U. o. 124 b—125 b. lap.

János, Balás Dániel, Varga Miklós, Balássi Pál, Eösi Gáspár, Szeőcs András, Mészáros János, Terepély György esküdtek, Herpay Mihály ductor és Sarkad vára és mezővárosa egyéb lovas és gyalog katonái, valamint lakosai kérelmére, mivel őt minden időben s minden viszontagság közt tehetségükhöz képest híven szolgálták, Sarkad mezőváros bíráinak, lakosainak és utódaiknak ajándékozta az egész Győr pusztát, mely kelet felé Sarkad tőszomszédja, Herpa és Nyék pusztákon és Csáky-kér⁵¹ szigeten s a Leel-ősi pusztán egy-egy, magában Sarkad városában pedig három üres telket, amelyek Tholdi Tamás magvaszakadtával a kincstárra szálltak.⁵² Ezzel, ha ki nem mondta is, már hajdúnemességet adott Sarkad városának. Egy Bártfán 1645 februárius 26-án kelt oklevelében⁵³ nyíltan hajdú-mezővárosnak (oppidum hajdonicale) nevezte Sarkadot, mikor Szathmáry György ottani lakost, feleségével Szabó Ilonával és István, András, János és Mihály nevű gyermekeikkel együtt megnemesítette. 1647 januárius 20-án Nagyváradon Tarsoly M. Gergely és Lukács sarkadi vitézeket⁵⁴, 30-án Nagyváradon vitézlkő Sarkadi Szabó Jánost⁵⁵, december elsején pedig Morra Jakab sarkadi hajdút s az ő érdemei következtében egyik testvérét Istvánt s ennek feleségét Peczkes Annát, valamint ettől született fiát Istvánt, — másik testvérét Jakabot, ennek feleségét Fodor Zsófiát s tőle született Boldizsár, Benedek, János, András, Bálint és István nevű gyermekeit emelte nemességre.⁵⁶ 1649 június 18-án Déván Vajai Ibrányi Mihály váradi alkapitány kérelmére a neki híven szolgáló sarkadi Simon Miklóst,⁵⁷ 1650 április 2-án Gyulafehérvárott sarkadi Pap Andrást,⁵⁸ július 20-án sarkadi Bakos Tamást és feleségét Sándor Margitot, „ha nem jobbagya valakinek“,⁵⁹ július 31-én pedig Illyés Péter, Mihály, Márton és István sarkadi hajdúkat nemesítette meg, szintén Ibrányi Mihály váradi alkapitány kérelmére.⁶⁰ A kard egyik-

⁵¹ Most Csáky-ér.

⁵² *Liber Regius*, XXI. kötet, 82 b—83 a. lap. Orsz. Lt. V. ö. *Mogyoróssy*, Gyula hajdan és most 235—237. és *Márki*, Sarkad története, 48. és 120—122. lap. Az adományt Szalárdy János történetíró, mint másodtitkár ellenjegyezte.

⁵³ *Liber Regius*, XXIII. kötet, 15. l. Gy. F. 103. és 25 a. lap.

⁵⁴ *Liber Regius*, XXIII. 52 b—53 a. l. Orsz. Lt.

⁵⁵ *Liber Regius*, XXIII. 33 a. l. Orsz. Lt.

⁵⁶ U. o. 43 a—44 b. Gy. F. Címerök kék mezőben karddal átszúrt török főt ábrázolt.

⁵⁷ *Liber Regius*, XXIV. 230 a—231 a.

⁵⁸ U. o. XXV. 76—78. l.

⁵⁹ U. o. XXV. 233. l.

⁶⁰ U. o. XXV. 252—3.

nek címeréből sem hiányzik. Az utóbbiak címerének kék mezejében páncélos vitéz áll, aki jobbujában kardot, baljában pedig levágott ellenséges főt tart. Sarkadi Nagy Gál (1652 februárius 13-án Gyulafehérvárott kapott címerében) vörös ruhában lovagolva s kardjában kardot villogtatva rohan előre.⁶¹ Sarkadi Balogh Jánost pedig s feleségét Nagy Annát, valamint János, Mihály, Erzsébet és Johanna nevű gyermekeiket a fejedelem Gyulafehérvárott olyan föltétellel nemesítette meg, hogy török területről Sarkadra költözzenek át és annak kapitányától függjenek.⁶²

A vitézljő népség Sarkadon ekként meggyökerezvén, természetesen a vár nagyobb megerősítésére törekedett. A gyulai bég panaszt is emelt a fejedelemnél s a szultánnál, hogy az erdélyi tisztviselők még a török hódoltságról is élelt követelnek Sarkad számára, Sarkad építése végett pedig palánkfák hordására kényszerítették a körüllevő falvakat. „Sarkadra hogy palánkfát hordanak — a fejedelemnek a portái követekhez 1646 október 14-én küldött utasítása szerint⁶³ — az nem illetlen dolog, holott ők (a törökök) mind Lippára, Gyulára valami épületre való fák kívántatnak, a mi birodalmunkban levő hódolt falukkal egész Debrecen felől is annyit hordatnak, amennyit akarnak.“ Csatáry János kapitány tehát buzgón építette tovább a várat, de nem boldogult azokkal a sarkadiakkal, kiket az öreg Rákóczi György az utóbbi időben nemesített meg. Mikor tehát Jármly Ferenc váradi alkaptány, a Részekben levő hajdúvitézek fő generálisa sürgette a munkálatokat, Sarkadról 1651 januárius 16-án megkérte,⁶⁴ tudakolja meg az új fejedelemtől, régibb parancsa értelmében kényszerítheti-e a várcsinálásra az új nemeseket, kik azelőtt, s mióta ő várkapitány, a várcsinálásban mindenkor résztvettek. Mert ha a nemesek nem, a többiek sem vesznek részt benne. „Bizony uram — írta — az egynihány parasztember, az kik mostan csinálják, soha el nem győzik; bizony, kidől az palánkja. Lám, uram, Borosjenőt az egész Zaránd vármegyében levő nemesemberek személyválogatás nélkül mind csinálják; semmi nemességök nem vesz el vele, sem böcsületek ellen nincsen, hogy maguknak megmaradásra való helyet építenek.“ Az idő és az út pedig most alkalmas volna a palánkfa hordására. A törökök tehát tovább is vádaskodhattak. „Ha szintén Sarkad felől is panaszolna valaki, meg tud-

⁶¹ *Liber Regius*, XXVI. 24. l.

⁶² U. o. 747. l.

⁶³ *Török-magyarokori Okmánytár*, V. 386—7. l.

⁶⁴ Eredetije a Székely Nemzeti Múzeumban 53/883. jegy alatt.

nak felelni“ — írták a fejedelemnek Balogh Máté és Harsányi Jakab Konstantinápolyból;⁶⁵ de hozzátették, hogy „még olyan (panasz) nincsen“.

A török, II. Rákóczi György lengyelországi szerencsétlen hadjárata után, Sarkadot is magának követelte. A lemondásra unszolt fejedelem aggódott is,⁶⁶ hogy „ha Jenő, Sarkad, Szalonta odaleszen az országtól, mi jó redundál, mi hírünk lesz!“ A sarkadi vitézeket megbecsülte, mert „a törökre, lengyelekre fegyverekkel szolgáltak neki“.⁶⁷ Szolgáltak most is, mikor a törökök halálra keresték a „lázado“ fejedelmet, ki Lipánál mégis erőt vett rajtuk, kik ezt Bihar vármegye hódoltatásával akarták megtorolni. Hogy a Fekete-Körös völgyében állást ne foglalhassanak, a fejedelem megparancsolta a sarkadiaknak, bélieknek és szalontaiaknak, hogy városaikat és váraikat ők maguk gyujtsák fel. Meg is cselekedték, csupán értékesebb holmijokat és jószágaikat vivén magukkal. Hajlék nélkül maradtak, de a portyázó tatárok és törökök sem találtak hajlékot és eleséget.⁶⁸ A sarkadiak annál búsabban vágták az ellenséget, ahol találták. Csatáry János igen jeles vitéz volt a törökek szemben és Sarkad alól sokszor elverte az ellenséget.⁶⁹ A bujdosó sarkadiak élén ellenük hősiessen küzdve esett el 1659-ben.⁷⁰

A pusztán, hamuban maradt Sarkad várát Nagyvárad bevétele után a törökök szintén elfoglalták. Kemény János, az egyik új fejedelem 1661 április 29-én Bécsbe, a segítség kieszközlésére küldött követe, Bánffy Dénes útján e miatt panaszt is emelt;⁷¹ s a panaszt Bánffy 1665 március 25-én is megújította. Pedig a törökök magát a várat nem tartották meg s beérték vele, hogy a lakosoktól némi adót szedjenek, vagy tetszetősebb marháikat, lovaikat elhajtsák. Miattuk a lakosok még tehenfejni is alig mehettek ki a mezőre, de ha lehetett, a törököktől ők is elszedték a Várad felé hajtott marhákat. Aratáskor, földbevert ágas fákon, mindig kezük ügyében tartották fegyvereiket, s majdnem mindennap összeverekedtek a portyázó törökökkel. Egyszerre 80 törököt is levág-

⁶⁵ 1658 október 8. *M. Történelmi Tár*, 1871., XVIII. 128. A török kívánságát a fejedelem már 1658 aug. 7-én említette. L. *Szilágyi*. A két Rákóczy György családi levelezése, 553. l.

⁶⁶ 1656 június 27. *Szilágyi*, Okmánytár II. Rákóczy György diplomatai összeköttetéseihez, 396. l.

⁶⁷ 1721 szept. 12. tanuvallomás. Sarkadi levéltár.

⁶⁸ Bővebben *Szalárdy*, 384—405. l.

⁶⁹ 1721 július 24. Fábrián István vallomása. A 79 éves tanu Csatáryt még ösmerte.

⁷⁰ *Szalárdy*, 473. l.

⁷¹ Bővebben *Márki*, Sarkad története, 49—55. l.

tak. Hol ők kergették a törököket Gyula alá, hol ezek őket a sarkadi sáncokig. A basa az elfogott hajdúk fejét levágatta, póznára tűzette a gyulai vár elé, amit azonban a sarkadiak is megeselekedtek velük, s különösen Leel-Össy János vitézségét emlegették sokáig. A módosabb sarkadiak fejenkint 3—4 felföldi katonát is tartottak házuk és jószáguk védelmére.

Ezek a felvidéki katonák Wesselényi, majd Thököly kurucjai voltak. Mezőgyáni szállásaikról már 1674 március 29-én közgyűlést hirdettek Sarkadra, mit némely főrendűek belényesi szállásukról április 11-én a szilágysági atyafiakkal is tudattak.⁷² Nem tudjuk, mit végeztek itten; de mikor egy esztendő múlva a törökök arra intették Apafi Mihály fejedelmet, adna helyet Erdélyben a bujdosóknak, a fejedelem 1675 május 2-án Rosnyay Dávid útján azt izente, hogy ha volna ilyen helyek, azokat inkább a Várad, Jenő, Sarkad, Szalonta stb. vidékéről kibujdosott rendek számára kellene fönn-tartania.⁷³

A sarkadiak különben a felszabadító török háborúban a király érdekében kezdtek hadakozni. Ez lehetett az oka, hogy Szentjobbról Hangossi (Imre?) 1687-ben hajdúival Sarkadon termett, a református templomot fölverte, a városnak ott őrzött levelesládáját feltörette és földhöz vagdosta, II. Ferdinándnak a város részére adott kiváltságleveléről a függő pecsétet leszakította s diadala jeléül köpenyegére varratta, a városra 40.000 forint hadisarcot vetett ki s mivel ezt a nagy pénzt előteremteni nem tudták, két elüljárót magával vitt Szentjobbra s őket ottan úgy megverette, hogy az egyik (Szűcs) bele is halt a kínzásba.⁷⁴ Nagyváradot 1692-ben a királyi csapatok visszafoglalván, a hazavergődött sarkadi hajdúk a király szolgálatába álltak s kapitányuk, Szabó Sándor, 1698 szeptember 11-én mint az ő szószólójuk jelent meg Bihar vármegye közgyűlésén.⁷⁵ Egy esztendő múlva, 1699 december 14-én I. Lipót király végképen megszüntette és közös adózás alá vetette a Szalonta vidékén levő tizenhárom hajdúvárost, Sarkadot is odaértve, azzal a kiváltságlevelükben foglalt köteleességükkel együtt, hogy a Nagyváradról három ágyúlövessel adott jelre tízezeren szálljanak táborba; mert — a kamara vádjá szerint — ez a köteleesség csak arra

⁷² A bujdosók levéltára, 15. *Karácsonyi*, a biharm. tört. társulat 1901/2. évkönyvében, 48.

⁷³ *Török-magyarkori Tört. Eml.* VII. 337.

⁷⁴ *Szűcs András* vallomása 1721 július 24.

⁷⁵ *Bihar vármegye jegyzőkönyve*, I. kötet, 933. sz., 399. l.

volt jó, hogy törvényes királyuk ellen örökösen fegyverben álljanak.⁷⁶ A leszerelést azonban II. Rákóczi Ferenc fölkelésének kitörése megakasztotta.

III.

Rákóczi szabadságharcában 1703-tól 1710-ig.

Bercsényi Miklós gróf 1703 augusztusában gyalogságával körülvárta Nagyváradot, a lovassággal pedig Gyula alá ment, hogy a rác helyőrséget hódolatra bírja. Ez ugyan nem sikerült, de Szalonta és Sarkad hajdúi azonnal felcsaptak kurucoknak. Sarkad egymaga 300 hajdúval, 100 lovassal állt Rákóczi mellé, mire Bercsényi azonnal megint katonailag szervezte őket s elrendelte Sarkad újból való megerősítését, hogy Arad és Jenő felől a rácokat Nagyvárad megsegítésében meggátolja. Diószeg és Székelyhíd felé azután augusztus 7—8-a táján indult vissza a fejedelemhez.⁷⁷ A sarkadiak ettől kezdve a fejedelem mundérjában jártak s tőle, vagy inkább az országtól, 1704-től 1710-ig 64⁵/₈ vég angliai posztót, 34 vég közönséges ravicsai (rawitschi) posztót és 1245 vég abát kaptak ruházatukra.⁷⁸ Hajdú zászlóaljaik nem tartoztak ezredek kötelékébe,⁷⁹ de sorukból Ölyűs⁸⁰ János, kit Rákóczi fejedelem már 1703 november 29-én hadnagynak nevezett,⁸¹ sarkadiakból s másokból egész ezredet alakított, amelyet a fejedelem 1705 szept. 29-én mindenestül Szolnokra rendelt, majd 1706 okt. 19-én Esze Tamással együtt egyenesen Tállyára küldte „lisztezni és kenyerezni“, ellenben november 4-én Ötvös Miklós útján hordókban száz köből lisztet küldetett Sarkad ellátására. A fejedelem a szabadságharc vége felé (1710 március 31.) úgy rendelkezett, hogy ha Ölyűs János meghalna, Vay Ádám hadakban forgott és a regulához valamennyire értő más haditisztről gondoskodják helyette.⁸² De az otthon maradtak is megtették kötelességüket. Gyulának 1705 május 31-én megkezdett ostromakor ők élelmeztek a kuruc sereget.

⁷⁶ *Közös pénzügy. levéltár.* Hung. fasc. 14.735. Említi *Takáts Sándor*, Századok, 1904. 32.

⁷⁷ *Thaly*, A Bercsényi-család. III. 32—33.

⁷⁸ *Archivum Rákócianum*, VI. 494—5.

⁷⁹ *Thaly*, A Bercsényi-család. III. 711.

⁸⁰ Ellős, Ellyős, Eölyűs, Eölvös néven is. Ölyűsök ma is élnek Sarkadon.

⁸¹ *Archivum R.* I. 148., 154.

⁸² *Arch. R.* I. 424., 640., III. 224. *Károlyi-oklevéltár*, V. 560.

Károlyi Sándor gróf ugyanis ott állíttatta fel a tábori sütőkemencét, mert — ahogy május 1-én jelentette a fejedeleme- nek — egyebütt sehol semmi lakott hely nincs azon a földön.⁸³ A mellett szorgalmasan építette Sarkadot, mely igazi végvár lett, mert Gyula a rácok kezén maradván, a fejedelem úgy rendelkezett (1706 januárius 4-én), hogy (fegyverszünet ese- tében) „a német“ Jenőn és Gyulán felül ne hozhassa hadait, de a kurucok se menjenek lejjebb Belényesnél és Sarkadnál.⁸⁴ Ebben az esztendőben a sarkadi földvár és palánk már telje- sen elkészült,⁸⁵ de a sáncbelieket Löffelholz aradi ezredes hiába szólította fel hódolatra.⁸⁶ Ezzel szemben a fejedelem december 30-án meghagyta a munkácsi kapitánynak, hogy a sarkadiak és sólyomköviék oltalmára szükséges hadiszerekről tehetségéhez képest gondoskodják, azokat Károlyi Sándor tábornok parancsolata szerint adja ki, mert Károlyi ismeri a vár szükségleteit s azt fölösleges követelésekkel nem rövidíti meg, Munkácson sem lévén minden olyan bőségben, mint kellene.⁸⁷

Wilson ezredes, ki Löffelholzot az aradi parancsnokság- ban felváltotta, semmiképen sem akarta túrni, hogy a sarkadi sánc Arad és Nagyvárad császári katonasága közt az össze- kötötést megszakítsa, 1707 elején tehát Tököli (Tekelija) Já- nos szerb határőrségi ezredes vezetése alatt két ágyúval egy csapatot s Plackner kapitány vezetése alatt ötven német gya- logpuskást küldött annak elfoglalására. A létrákkal, deszkák- kal stb. jól ellátott különítmény 1707 februárius 13-án ért Sarkad alá, hol azonnal rohamfalakat készítvén, azoknak vé- delme alatt közeledtek a sáncokhoz. Néhányan azonban kelle- ténél előbb kirohantak fedett helyükről; nevezetesen Trägätsch hadnagy tíz gyalogossal s két zászlótartó néhány ráccal átkelvén az árkon, a mellvédő kurucokkal kézviadalra keltek. A sáncon most már ember ellen küzdött, de a támadók közül Trägätsch hadnagy, egy őrmester, három gya- logos és a két zászlótartó elesvén, a rácok megfutottak. A többi gyalogos az árkon túl levők puskatüzelésétől támogatva egyideig még küzdött, de végre is vissza kellett vonulniok, mert Plackner kapitány, sőt maga Tököli ezredes sem tudta rávenni a tartalékban levő rácokat, hogy segítségükre siesse-

⁸³ Böyön: *Thaly*, A szentandrászi csata. Békés várm. tört. és rég. társ. évkönyve, VI. 10., 24., 28., 41.

⁸⁴ *Arch. R. I.* 460.

⁸⁵ Katonai leírását adtam Sarkad történetében, 169—174. l.

⁸⁶ Pátense megvolt a Rákóczi-levéltárban 1370. sz. a. *Arch. R. I.* 17.

⁸⁷ *Arch. R. I.* 659. és *Károlyi-oklevéltár*, V. 586.

nek. Az egész ostrom húsz császárnak életébe került s a kü-lönítmény februárius 15-én már visszaérkezett Aradra;⁸⁸ és Praunstorff alezredes azt jelentette az udvari haditanácsnak, hogy Sarkad sokkal erősebb hely, mint vele az aradi rácok elhitették. Nagyobb nyomaték kedvéért mellékelte a sáncok alaprajzát is.⁸⁹ Károlyi ugyan maga is azzal csúfolódott, hogy aki nem látott még *kendervárat*, menjen Sarkadra, az aradia-
kat mégis szeretne volna azonnal megfenyíteni, ha a fejedele-
lem március 3-án türelemre nem inti.⁹⁰ Nem hitte el a fejedele-
m a sarkadiaknak azt a híret sem, hogy Borosjenő táján németeket „sajdítottak“. Csak Rabutin járhatott arra, akinek
azonban — írta április elsején — „ki költetett mennie, de
annak bár bottal üssük a nyomát!“⁹¹ Május 5-én mégis Békés-
hez parancsolta a füvelő tábort és Sennyei Ferenc tábornok
odamenetelével a Körös közt levő „tolvajos helyeknek“ szeke-
reivel és marháival akarta megtölteni a sarkadi tárházat.⁹²
Arad ostromát azonban Károlyi július 25-én háromheti erős
töretés után abbahagyta⁹³ és szeptemberben Rabutin, az er-
délyi parancsnok 4000 németje a rácokkal egyesült; a debreceni-
ek tehát, kik szeptember 23-án hallották, hogy Sarkad
felől egész tábor indul feljűk, negyedszer is menekültek s
üresen hagyták városukat.⁹⁴ Ellenben a fejedelem már har-
madnap (szept. 25.) rendelkezett, hogy ha az ellenség Békés
felől a sarkadi sáncot megszállná, Károlyi Sándor derekas
portyázással segítsen a sáncbelieken.⁹⁵ Tököli e közben a he-
gyekbe vonult „rebellisekre“ csapott, kihajtotta őket a sík-
ságra, közülük 74-et Szalontánál megölt, 2000 barmot és sok
lovat elvett tőlük s az egész zsákmányt bevitte Aradra.⁹⁶
A falvak lakosai Sarkadra menekültek, mely nemesak a ter-
mészettől, hanem mesterségesen és hadilag is meg lévén erő-
sítve, „az egész német sereg sem árthatott neki. Ott az ember-
telen ellenség támadásaival szemben sok ember, barom és ér-
téktárgy csodálatosan megmaradt.“⁹⁷

⁸⁸ *Hipssich-Komers, Spanischer Successions-Krieg. Feldzug 1707. (Feldzüge des Prinzen Eugen. I. sorozat, IX. kötet, 315—6. l.)*

⁸⁹ Thaly Kálmán szívességéből közöltem Sarkad története mellékletében. A jelentés a bécsi cs. és kir. hadilevéltárban a *Krieg mit denen Hung. Rebellen 1707 februárius havi esomagjában.*

⁹⁰ *Arch. R. II. 2., 36.*

⁹¹ *U. o. II. 222.*

⁹² *U. o. II. 73.*

⁹³ Bővebben *Márki, Arad története, II. 287—290.*

⁹⁴ *Szűts, Debrecen története, 723.*

⁹⁵ *Károlyi Oklevéltár, V. 702.*

⁹⁶ A *Cursor Ordinarius* (hírlap) október elseji tudósítása. (Er-
délyi Múzeum.)

⁹⁷ *Ttétsi egykorú krónikája. Monum. Hist. Hung. XXVII. 326.*

Egyel több ok arra, hogy a sarkadiak végre leszámoljanak az aradi szerb határőrökkel. A kurucok hírlapja már 1708 július 28-án ujságolta,⁹⁸ hogy a sarkadi kommandánsnak — saját jelentése szerint — „az aradi rácok ellen szerencsés expedíciója volt, úgyhogy azoknak legderekabb kolonellusát, Tököli nevűt, elfogta“. Július 31-én az udvari haditanács is értesült,⁹⁹ hogy Károlyi emberei Arad közelében hatalmukba kerítették egy csárdát s elfogták a benne levő Tökölit, a rácok főkapitányát. Ezt a sikerült fogást Szabó Sándor sarkadi kapitány 60 válogatott hajdúval és másfélszáz Boné-huszárral segítségével tette. Palocsay György báró Károlyi altábornagynak 1708 augusztus 3-án így jelentette a dolgot:¹⁰⁰

„Megtudván, hogy (Tököli) Aradnál levő góréban lakik, főstrázsamester Félegyházi Pál uramat magam regementembeli katonáimmal, úgy az Boné ezredbeli katonasággal, kik töltek 150-re és hatvan sarkadi hajdúsággal, elkommandéroztam Aradhoz Rác-Tököli elfogatására. Hajnal előtt azon postám érkezvén Aradhoz, elsőben Félegyházi Pál uram egynehányad magával bényargal az város kapuja elejbe, az hol az mi sáncunk volt és ottan találván hét muskatéros németet egy német strázsamesterrel együtt, az hét németet helyben levágtatja, az strázsamestert rabúl elhossa; most is itten vagyon. Annak utána alámenvén az víz (Maros) mentén, azon górénál az vizen átkelnek; hasig ért az lónak. Az góré mellett ki volt vonva az Tököli sátora. Gondolván, benne vagyon, körülvették az sátort; mellette levő strázsarácot levágván, bémennek az sátorba. Egyebet nem találnak síposánál, mely mindgyárt mondja, hogy Rác-Tököli az góréban fekszik. Azon sípost is levágván, az górénak esnek. Mivel fel volt vonva az lajtorja, fel nem mehettek. Rác-Tökölit szólítják, adja meg magát, mert el nem hagyják, már annyira fáradván. De meg nem adta magát; a mint-hogy most (a fogságban) mondja Rác-Tököli, azért nem adta meg magát, (mert) bízott várbeli segítséghez, meghallván az puskázást. Az mieink is sokat puskáztak reá, de semmit nem árthattak, mivel az deszkának vastag volta miatt az golyóbis által nem járta; hanem utoljára az katonaság és hajdúság szalmát, gazt hordván az góré alá, — azelőtt való nap nyomtatván lovai számára árpát Rác-Tököli, szalma az góré mellett elég volt, — azon szalmát az góré alatt meggyújtották. Azonnal az góré meggyuladott; legelsőbben is az láng felcsapván azon az lyukon, az melyen szokott feljárni: leghamarébb az Tököli ágyában az tűz akadott; úgyannyira égett, hogy az góré tetején jött ki az láng. Mindgyárt az Vice-Colonellus

⁹⁸ *Mercurius Veridicus Hungaricus*. Ismertette Thaly a Vársánap Ujságban, 1866. 139. l.

⁹⁹ *Kriegsarchiv*, Ungarn, 1708. fasc. VII. nov. 2. Feldzüge des Prinzen Eugen, X. 111. l.

¹⁰⁰ *Thaly* a Nagyvárad Tört. és Rég. Közleményekben, 1875. 5. szám.

öccse kiugorván, az szalmára esett; az második öccse is kiugrott, de igen elrontotta egyik lábát, kit Sarkadnál tovább nem hozhat-
tak. Maga Rác-Tököli leereszkedvén az góréból, szíve iránt esett
lövés rajta, de meg nem járta az golyóbis; onnét leugorván, egyik
lába eltört, de már gyógyul és így mind az hármat elhozták. Az
pestistől nem kell tartani, mert jól megfüstölték az góréban.“

Mindez július 31-én történt s másnap, augusztus elsején
a glogováci rác határőrök már jelentették is Kriechbaum tá-
bornoknak, de a sarkadiak említése nélkül.¹⁰¹ Kérték, tegyen
lépéseket Rákóczinál Tököli kiszabadítása iránt s addig is
nevezzen ki valakit élükre, mert „a haza nagyon megrémült“
s félnek, ha nincs elüljárójuk, egyéb bajuk is eshetik. A feje-
delem, az aradiak fejlettségére s arra számítva, hogy a pes-
tis miatt nagyon megfogyatkoztak s így a vigyázat sem megy
rendben, 1708 augusztus 20-án megparancsolta, hogy Szűcs
János kapitány a sarkadi hajdúkkal, a sárréti lakosok javá-
val s az otthon levő hajdúvárosiakkal, valamint a rendes gya-
logsággal együtt próbálja meg Aradot;¹⁰² de mikor Szabó
Sándor sarkadi kapitány e miatt még a szalontai hajdúkat is
fuvarozásra kötelezte, a fejedelem szeptember 30-án a buzgó,
vitéz kapitányt megintette, hogy ne avassa magát ebbe a do-
logba, melyhez semmi köze sincsen.¹⁰³ Féllesztendő mulva pe-
dig kicserélte Tökölit a még 1704-ben elfogott Deák Ferenc
ezredesért. A granicsár csakhamar bosszút állt a sarkadiakon;
mert mikor Wilson parancsára Debrecen felé portyázott, a
kurucok ellen, Szabó Sándor sarkadi kapitányt, ki várába
a menekült debrecenieket is befogadta, több más sarkadi haj-
dúval együtt elfogta s őket egészen a sarkadi vár feladásáig
(1711) Aradon tartotta rabságban.¹⁰⁴ Helyettese, Pap Mihály
kapitány nem tudott olyan jó rendet tartani s a pestis a sar-
kadi várat sem kímélvén meg, az odamenekült debreceniek
már 1709-ben behódoltak Steinville gróf császári tábornok-
nak, Erdély új parancsnokának.¹⁰⁵ Debrecenből Pápay János
és gr. Teleki Mihály, a nándorfehérvári basához rendelt köve-
tek, már 1709 januárius 19-én jelentették a fejedelemnek,
hogy mielőbb jó kísérettel indulnak el útjukra és kíséretüket
Sarkadról is megszáporítják a helyőrség egy részével. Istenre

¹⁰¹ Közli *Szentkláray*, Száz év Délmagyarország újabb törté-
netéből, 119.

¹⁰² *Szűcs*, Debrecen története, 723. Magyar Ujság, 1898 nov. 2.
(A pestis Magyarországon.)

¹⁰³ *A Károlyi-levéltárban* Budapesten.

¹⁰⁴ Említi az 1711 jan. 11-i sarkadi kapituláció 1. pontja. *Márki*,
Sarkad tört., 61.

¹⁰⁵ *Cserey* Mihály históriája, 446. *Szűcs*, Debrecen tört., 727.

bízva tehát utazásuk sorsát megindulnak Sarkad felé, tudván, hogy az ellenség most nem állhat útjukba, ha Várad alá jönne is.¹⁰⁶ Mindamellet februárius 18-án, még mindig Debrecenből, aggódva írták, hogy bajosan mennek, mert az ellenség már Solyomkónél van; mindazáltal másnap megindulnak, mert Sarkadig 500 főből álló kíséretük van, ott pedig annál nagyobb hadat vesznek maguk mellé s így bátorságosabb lesz az útjuk a Marosig és azon túl.¹⁰⁷

A „nagy halál“, a pestis, még abban az esztendőben erősen megapasztotta a sarkadi őrseget s 1710 márciusában a bécsi udvari haditanács meg is róttá Wilson vezérőrnagyot, az aradi vár parancsnokát, hogy az aradi rácokat Sarkad és Debrecen felé engedte portyázni, holott azon a tájékon a pestis még nem múlt el; arról azonban kedvesen értesült, hogy Sorbán kapitány száz kocsival (többnyire hídcölöpökkel) ez alkalommal Nagyváradra érkezett.¹⁰⁸ Maga Károlyi Sándor gróf azt tervezte, hogy a szomszédos Békés vármegyében Szarvas romokban heverő várát helyreállíttatja s abba a sarkadi hajdúságnak egyik felét teszi őrsgül. „Jó kegyelmes urunk“ — írták erre a sarkadiak 1710 július 17-én a fejedelemnek — „felséged méltóságos parancsolatja ellen nem reflektálhatunk; mindazonáltal akarjuk intimációjára adnunk, hogy az pestis miatt úgy megfogytunk, hogy magunk sáncának konzervációjára is alig szufficiálhatunk; annálinkább ha az milícia szekvesztráltatik, jobban debiliáltatunk és erőtlenedünk... Minekokaért felségedet aláztatunk s abba a sarkadi miliciának szekvesztrációjától deszisztálni kegyelmesen méltóztassék, ismervén benne az prezidiumnak nemcsak megerőtlenedését, hanem egész elfogyását, úgy az békésieknek hazaszállásokban is pusztulásunkat kauzálni.“¹⁰⁹

A sarkadi állapotokat megvizsgáló Vay László sehogysem volt megelégedve Pap Mihály kapitánnyal s a fejedelem is erélyesebb embert szeretett volna az őrseg élére állítani, de nem tudta, kit küldjön helyébe. Ez iránt 1710 szeptember 11-én Bercsenyit is megkérdezte, de megjegyezte, hogy legjobb volna, ha Szabó Sándort valamiképen kiszabadíthatnák az aradi rabságból.¹¹⁰ Rá lett volna szükség, mikor a fejedelmi udvari gazdasági tanács október 7-én arra kérte Károlyi Sándort, hogy az ellenség miatt Belényes és Dézna vidékéről két

¹⁰⁶ *Monum. Hung. Hist.* XXVII. 193. Scriptores.

¹⁰⁷ U. o. 191.

¹⁰⁸ *Feldzüge des Prinzen Eugen*, XII. 506.

¹⁰⁹ *Zsilinszky*, Szarvas város történelme, 23—24. (Thaly adata.)

¹¹⁰ *Arch. R.* III. 162.

év óta elmaradt adó behajtása végett az adószedő tisztek mellé karhatalom gyanánt a sarkadi kapitányt rendelje ki egy csapattal.¹¹¹ Kévéssel később, Gyula sikertelen ostroma után, a kurucok Sarkad és Szalonta felé húzódván vissza, a szalontaiak őket már be sem eresztették hajdúvárosukba. Maguk a sarkadiak még egyszer megpróbálták a hadiszerencsét; 1710 december 15-én éjjel az Arad mellett levő Mondorlakra sok marhát hajtottak el. Tököli ezredes azonban száz emberrel utánuk vágatott, a Fekete-Körösnel (valahol Remete táján) elérte és szétzavarta őket, a zsákmányt visszavette s több fogollyal és 14 megrakott lóval tért vissza Aradra.¹¹² A sarkadiak most már jónak látták, hogy szóba álljanak gróf Löwenburg Frigyes altábornaggyal, aki már két héttel azelőtt hódolatra intette őket.

IV.

Sarkad kapitulációja, 1711.

Löwenburg altábornagy, a gyalog-németek ezredese, Várad várának és tartozékainak főparancsnoka, egy rab útján Nagyváradról 1710 december 2-án levelet küldött a sarkadiaknak.¹¹³

„Emlékezetében lehet kegyelmeteknek — írta —, miként tartozó kötelessége ellen, kegyelmes királya ellen, minden igaz ok nélkül fölfegyverkezett legyen és hét esztendőktől nem úgy, mint vitézlő rendeknek szokás, hanem inkább tolvajul az országot pusztította, és annyi kárt tött, hogy soha erszényéből, hanem fejével kölletik megfizetni. Mely cselekedetéért valahára, akkorra érdemes jutalmát (hogyha alkalmas időben meg nem tér) el is veszi. Annakokáért, most lévén ideje, keresztényi szánakodástól viseltetvén, intlek mind fejenként, hogy megemlékezvén és szemeitekkel is látván, miként az kurucságnak dolgai rosszúl folynának és végefelé legyenek, fő-fő rendei inkább a maguk, semhogy a tú megmaradástokról gondolkodjanak, megtérjetelek és énvelem inkább, semhogy másokkal sarkadi prezidiumúl kapituláljatok; azonkívül tudva lévén, hogy az régi üdőben is Sarkad Várának filiális volt és idevaló fő kommandánsoktól függött. Az rácoknak, kik természet szerint való ellenségei az magyaroknak, ha szintén akkordálni kívánna is, mint hihessen, megítélheti. Engemet pedig nem egyéb viszen ez írásra, csak hogy szánakodván rajtatok, tudom, sok ártatlan ember légyen köztetek és az ő felsége armádiája kétfelől csakhamar most, végét akarván vetni ezen háborúnak, első-

¹¹¹ *Károlyi-levéltár.*¹¹² *B. Hipssich, Feldzüge des Prinzen Eugen, XII. 544.*¹¹³ Eredetije a Károlyi-levéltárban, 1710. 98. sz.

ben is rajtatok kezdi el, az mint is minden hadi és várszállásra kívántató eszközök itt készen vannak. Hogyha azért ez atyai intésemet megvetvén, vakmerőségre veti magát és az extremitást elvárja, hogy nagy munkával, az hadi eszközökkel a hadakat oda köllésék fárasztanom, akkoron késő lesz a megtérés és az kapitulációnak is, mint aféle emberekkel, helye nem levén, senkinek absolute gráciája nem léssen. Az futáshoz és szaladáshoz se bizzatok, mert minden állapotját kitanúlván Sarkadnak, oly formában körülvétettek, hogy se vizen, se szárazon kezemből ki nem szállatok; és akkoron a mi keserves baj s veszedelem követ benne-teköt, magatok vakmerőségének tulajdonítsátok. Hogyha pedig ezen atyai inkább, semhogy úri szánakozó intésimet béveszitek, és énvelem akkordában ereszkedvén, az sarkadi prezidiumot ő felsége hűségére nékem földadjátok, aszekerállak, hogy mindennemű cselekedetek s ellenkezések örökösen feledékenységekben mégyen. Valakik ki akarnak menni és tovább való hűséget Rákóczihoz tartani, mindennemű javaitokkal, feleségtekkal, gyermekeitekkel elbocsátván, azhová akarjátok, elkísértettek és minden kár ellen megoltalmazlak. Azki pedig kegyelmes királyunk ő felsége hűségében benn kíván maradni s fegyverrel szolgálni, békével maradhatni fog mindenével és kit-kit proporciója szerint fogom akkomodálni. Hogyha pedig valamely lakos-parasztok ott volnának, azoknak is elég protekciót adván, azhova kívánnak szállani, elbocsátom, avagy ha helyben maradni akarnak, minden kár s baj nélkül szabad léssen lakásuk. Annak okáért is ezen rabot kezesség alatt hozzátok küldöttem, hogy szemmel látott dolgokat néktek béjelijem és tréfára ezen keresztényi intésemet ne vegyétek, hanem mennélhamarabb való választéleteket s rezolúciókat nékem béküldjétek, hogy ahhoz tudván magamat alkalmaztatnom, tovább való dolgokról veszedelmekre dispoziciókat tehessek; akkoron se Isten, se a világ előtt az tü véretek kiontásának s feleségtek s gyermeketek veszedelmének oka ne légyek, mert idein intlek és az megtérésre hívlak. Tü lássátok, mit míveltek. Ezzel Isten veletek!“

Löwenburg felszólításának gyorsan híre futott; Komáromi Csipkés György debreceni főbíró harmadnap, december 4-én¹¹⁴ már úgy hallotta egy tisztől, hogy Sarkadot feladták és a kapitányt önként kiszolgáltatták volna. A főbíró azonnal Berettyóújfaluba küldte egyik emberét, hogy az igazságot megtudja; és csakhamar meg is tudhatta, hogy a hír korai. Pedig gróf Pálffy János tábornagy és teljeshatalmú főparancsnok is írt december 14-én a sarkadiaknak, ezúttal másodszer intvén őket hódolatra a következőkben:¹¹⁵

¹¹⁴ Gróf Károlyi Sándorhoz. A Károlyi-levéltárban.

¹¹⁵ Piros pecsétjével lezárt eredetiye ugyanott. A boríték címe: „Sarkadi sáncban bészorult kurucságnak és lakosoknak községesen adassék sietve“.

„Isten áldjon meg benneteket! E minap írott levelünknek kontinenciáját tudjuk, hogy bőven megértettétek; elhitetjük azt is magunkkal, tudtotokra esett Újvárnak, Egernek, Krasznahorkának, Jászónak, Szendrőnek s több erősségeknek felséges császára, koronás királyunk részére lett megvétele, nem-különben az ő felsége hadainak a felföldön, Tokaj táján, levő városokban való kvártélyozása. Azt is tapasztaljátok, hogy sem a Dunán túl, sem innen, sem pedig a Tiszán túl, Rákóczinak semminemű ereje s hadai nincsenek. Biztat ugyan, szokása szerint, a segítséggel benneteket, de hiszen elejétől fogvást észrevehettétek, hogy az ő hitegetése merő hazugság és haszontalan ámitás, mert ennyi esztendőnek forgása alatt, ha valamit remélhetett volna, bizony Indiából rákhatón is eljöhettett volna segítsége; mégis ez ilyen vakító biztatásit Rákóczinak magatokkal elhittettétek és azon nyomorúlt helybe beszorulván, most is vakmerőképen fentartjátok, noha a felülírt, általunk már megvett várakhoz képest azon sarkadi sánc csak tolvajok barlangja. Nagy nehezteléssel azért megátalkodott voltotokat s nem is akarunk ez okból többször levelünkkel utánatok jární, sőt mindjárt a mozsárokat és ágyúkat, melyek már elvannak rendelve azon sáncnak megvételére, útban akartuk bocsátani; hanem magunk is magyar lévén, még utolsó válaszotokat venni kívántuk, nem akarván a magyar vért ártatlanul ontani. Az mint hogy ez leszen hozzátok utolsó levelünk; lássátok mit eselekesztek. Ha magatokat jó móddal feladjátok, az előbbeni levelem szerént lészen teljes gráciátok és tiszteletben való megmaradástok; de ha tovább is elmerültök a megátalkodásban, Isten s világ előtt protestálok, valami rajtatok történik; s ha mind egy lábíg levágunk is benneteket kicsintől fogvást nagyig, oka nem leszünk, hanem magatoknak tulajdonítsátok. Küldök is olyan kemény hadakat hozzátok derék municióval, hogy csakhamar megvevén sáncotokat, mindezeket rajtatok elkövetheti; hanem aradi komendáns (Wilson) úrnak e végett írván, a kapitulációt ő kegyelmével végezhetitek s magunk is, ha veszni nem akartok, fogjuk várni utolsó rezoluciótokat; s veszedelmes is leszen a dolog, ha tovább halogatjátok, mert bizony lészen példa. Isten veletek! Költ Pesten, die 14. Decembris 1710. Jót kívánótok

Gróf Pálffy János.

P. S. (Post scriptum.) Abban bizonyosak legyetek, hogy ha egyszer odavitetjük az ágyút, hát egy átaljában nem kapitulálnak veletek, hanem akkor osztán, amint lehet, csak oltalmaztátok magatokat. Haszontalan allegáljátok azonban a Rákóczinak letett hiteteket; mert többel tartoztok törvény és természet szerént való királyotokhoz. Az rácoktól nem kell tartanotok, mert vagyon nekiek kemény parancsolatjok az iránt, hogy a kapituláció ellen semminemű excesszust rajtatok el ne kövessenek s a parolát tartásák meg; aminthogy fognak is jó diszeiplina alatt tartatni, — van az iránt rendelés.“

A sarkadiak azonban előbb saját vezéreiket kérdezték meg,

mitévők legyenek. Károlyi Sándor karácsonykor elkészítette azt a kiáltványt, amelyet a fejedelem intézett volna a nemzet-hez.¹¹⁶ Ebben azt, a sok mindenféle szerencsétlenség közt is, a szabadság ügyének diadalával biztatta. „S a midőn sokan ebben kételkednek, sokan nem is hiszik — úgymond —, az ellenség pedig felfuvalkodásában teljességgel elnyomottaknak hinne bennünket, — akkor Isten kívánt boldogulásra juttat nemcsak minket, hanem maga szent kegyelme által megcsalhatatlan segítség erejével azokat is, kik az ellenség jármába vetették nyakukat, oltalmával megvigasztalja. Tetszik azért nekem, hogy Aranyos-Medgyes, Károly, Sólyomkő, Szentjobb, Sarkad ily kázusban tovább semmi hasznára nem lévén sem nemzetünknek, sem ezen földnek, egynémelyike égettessék föl és a prezidiumok Munkácsra diszponáltassanak és Ecsedbe NB., mert úgysis a mezőben levő had meg nem maradhatván a premittált (előrebocsátott) példák szerint, ezek is mind elveszendők, akkor nemcsak azon gaz sárba fészkel, hanem fegyverünk is vesz és Munkács hajdúból csorbulást szenved.“

A fejedelem december 28-án helyeselte, hogy az aranyos-medgyesieket, nagykárolyiakat és ha rajtuk kívül mások is volnának, mind Munkácsra vigyék a helyőrség szaporítása végett; de mivel a sarkadiak helyes-töves lakosok, nem hitte, hogy rászánják magukat városuk odahagyására; sőt attól tartott, hogy ha értesülnek szándékáról, mely szerint Munkács várát mindhalálig kell védniök, elpártolnak tőle.¹¹⁷ Ebben a tekintetben tévedett. A sarkadiak készen álltak a mindhalálig való védelemre, ha Sarkadot a fejedelem hadai megsegitetik. Károlyi hajlandó is volt megsegítésükre; de 1711 januárius 8-án maga a fejedelem intette őt,¹¹⁸ „meg se gondolja kegyelmed, hogy Sarkadra menjen piszmogni!“

Erre már különben sem maradt ideje, mert a sarkadiak többsége elszánta magát a vár föladására.

Egyrészt a kapitulációban mindenestre biztosítani akarta azt a jogát, hogy Rákóczihoz szabadon elvonulhasson. A sarkadi parancsnok 1711 januárius 10-én Szabó György strázsamestert, Össy Gáspárt és Debreczeni Sámuel-t küldötte Váradra Löwenburg altábornagyhoz, hogy az átadásról tárgyaljon. Előleges szerződést kötöttek, de annak elfogadásáról a küldöttek nem kezeskedhettek. Löwenburg tehát azzal bocsátotta el őket, hogy ezt a biztosítékot megszerezzék; de

¹¹⁶ A Károlyi-levéltárban. Az egész Károlyi kezeírása, Rákóczi jegyzeteivel.

¹¹⁷ *Arch. R.* III. 209.

¹¹⁸ *U. o.* III. 562.

nyomban útnak indította Sarkad felé a térparancsnok-ör-nagyot is 200 muskétással. Mikor a térparancsnok Sarkad alá érkezett, a várparancsnok mindenféle ürügyek alatt halogatta a dolgot, de a törzstiszt erélyes föllépése következtében másnap, januárius 11-én az őrség a kapitulációt valóban elfogadta.¹¹⁹ Ez teljes szövegében így hangzik:

„Római császár és kegyelmes koronás király urunk ő felsége nevével én alább megírt, ugyan római császár és kegyelmes koronás király urunk ő felsége generális hadi marsallusnak helytartója, gyalog németeknek kolonellusa, Várad városa és hozzá tartozó appertinenciáinak fő kommandánsa, adom tudtára mindeneknek, hogy in anno 1711. die 11. Januarii az sarkadi prezidium deputátusi között, úgymint Szabó György strázsamesterrel, Eőssi Gáspárral¹²⁰ és Debreczeni Sámuel uraimékkal ez alább megírt kapitulációt következőképen ineáltam:

Elsőben is kívánjuk az sarkadi prezidiáriusok s lakosok, hogy nemzetes vitézlő Szabó Sándor Aradon levő rabkapitányunkat mellette levő tisztjeivel és az több Váradon s Aradon levő rabjainkat is méltóztassék kiszabadítani. *Felelet:* Valamennyi rab az én kezem alatt vagyon, azonnal elbocsáttatik; az kik pedig Aradon vagynak, azonnal méltóságos hadi marsallus és kommandírozó generális gróf Pálffy János úr ő excellenciájának írok, hogy az kívánt Aradon levő raboknak elbocsátása felől parancsolni méltóztassék.

Másodszor. Helyünkben megmaradhassunk feleségünkkel, gyermekünkkel, előbbeni szabadságunkban, melyben az atyáink ő felsége hűsége alatt éltenek, konzerváltassunk. *Felelet:* Helyökben való megmaradásuk feleségestül, gyermekestül s jószágostul megengedtetik és az, ki kegyelmes királyunk ő felsége hűsége alatt fegyvert kíván viselni, úgy fog traktáltatni, mint vitézlő rend; az ki pedig le akarja magát tenni, az fegyverét letévén, protekcionális rite inszinuálja magát; ígyen is, mint lakos-ember, javaiban konzerváltatik. Az mi pedig az pretendált régi szabadságot illeti, mivel nekem azok nem konstálnak, az ország gyűlésére és fentemlített kegyelmes urunk ő felsége dispoziációjára relegáltatnak; de ha én személyemben az fölséges udvarnál valamit használhatok rekomendációm által, kész leszek.

Harmadszor. Előbbeni szabadságunkban, melyben az atyáink az ő felsége hűsége alatt éltenek, konzerváltassunk. *Felelet:* Az második punktumra való felelet megmagyarázza.

Negyedszer. Az milicia propter antea acta (előbbi tetteiért)

¹¹⁹ *Kollinovics*, *Rerum Ungaricarum Liber IX.* (Kézirat a marosvásárhelyi Teleki-könyvtárban.), 301. lap. *B. Mühlwerth-Gärtner Friqyes* alezredes: *Feldzüge des Prinzen Eugen von Savoyen.* XIII. kötet, 424. l.

¹²⁰ *B. Mühlwerth* (Feldzüge, XIII. 424.) Szabót Szarkadinak, vagyis Sarkadinak, Össyt (Ussi, vagy Eőssi) helytelen olvasással Ullinak nevezte.

ne perszekváltassék, sem tiszt, sem gregárius. *Felelet:* Amnisztia s fejöknék grácia adatik és senkinek ez háború alatt elkövetett hosztilitásai (ellenségeskedései) szemére nem vettetnek; kik helyben feleségestül, gyermekestül, jószágostul megmaradhatnak s gazdálkodhatnak. Ellenben kívántatik, hogy mihelyt az császár ő felsége hadai odaérkeznek, az vár kulcsait várastúl, municióstúl és mindennemű appertinenciával kézhez adják; és prófuntot, puskaport, ágyút etc. rezignálják és az prezidiumot bevegyék.

Hogy penig ezen kapituláció mindkét részről szentül s megmásolhatatlanul megtartatik, magunk kezeírásával s pecsétünkkel megerősítettük. Váradon, die et anno supra notato. (P. H.) Fridericus Comes a Löwenburg. (P. H.) Szabó György estrázsamester és deputátus. (P. H.) Üssi Gáspár. (P. H.) Debreczeni Sámuel deputátus.¹²¹

Januárius 11-én délután négy óraker a várparancsnok a vár kulcsát kivitte a Platzmajorhoz, aki 200 főnyi katonasága élén ágyúk döngése, puskák ropogása közt vonult be a sarkadi sáncha. Ott a kuruc-hajdúk közül egy hadnagy, három altiszt, egy dobos és 40 muskétás, magában Sarkad városban pedig 46 huszár és 270 hajdú, „mindnyájan helyes-töves és régi katonák“ azonnal letették a hűségesküet a király iránt és annak szolgálatába léptek át.¹²² A többiek éltek azzal a jogukkal, hogy néhány ágyúval fegyveresen vonuljanak ki Rákóczi tovább való szolgálatára. A császáriak nagyra voltak hódításukkal, a Fekete-Körös mellett fekvő erős „Schloss Scharakat“, „Schloss Szarkard“ elfoglalásával. „A vár ugyan kicsiny — írta egyik osztrák lap¹²³ —, de olyan kedvező helyen fekszik és mocsaraktól úgy körül van véve, hogy kiéheztetés nélkül nem lehetett volna bevenni. Vele a császáriaknak Jenő, Arad, Szeged, Szolnok, valamint Erdély felé biztos újtjok nyílt.“

Maga az átadás nem ment olyan nagyon símán. Úgy látszik, hogy mikor a sarkadiak a labancok bevonulásakor az utolsó dísztüzet adták, elkeseredésükben ágyúik egy részét szétrepesztették. Egy ilyen ágyútöredéken még ott van a

¹²¹ A kapituláció a Leel-Össy-család sarkadi levelesládájában. Egy példányát Peretsényi Nagy László a M. N. Múzeumnak ajánlódokta. (L. P. Nagy kézirati naplóját, 580. sz.) Latinul, de hiányosan közölte *Mogyoróssy*: Gyula hajdan és most, 238—9. lap.

¹²² *Europ. Fama*. 112. füzet, 1711., 255. és 113. füzet, 323. lap. *Kollinovic*: *Rerum Ungaricarum Liber IX*, 301. (Kézirat.) *Feldzüge des Pr. Eugen*, XIII. 425.

¹²³ *Az Europ. Fama* 1711. évi évfolyama, 112. rész, 255. és 113. r. 323. lap. Majdnem szóról-szóra átvette *Kollinovic* id. h. 301. lap, sőt egy modern katonai író is, báró *Mühlwerth*, *Feldzüge des Pr. Eugen*, XIII. 425.

„Pro libertate“ felirat utolsó másfél betűje.¹²⁴ A sok lövöldözés közben a sáncok közt levő város meggyulladt s akkor a sarkadi kurucoknak valamennyi lakóháza leégett. Löwenburg altábornagy Váradon március 30-án megengedte tehát, hogy „Sarkad mezőváros helyén vagy alapján házakat építhesse- nek, ott lakhassanak, fegyvereiket azonban megőrzés végett a várban levő kapitányuknál tegyék le;¹²⁵ de úgy, hogy a vele kötött egyesség értelmében akkor, amikor és ott, ahol szolgálatukat megkívánja, mint tőle függő császári-királyi katonák, azonnal fegyvert fogjanak és ő szent felségét fegyverrel szolgálják“.¹²⁶

A hajdani kurucok azonban csak néhány hétig szolgáltak mint labancok. A szatmári béke után a király jobbnak látta lebontatni az efféle sáncokat, melyekben a fölkelés tüze minden pillanatban lobot vethetett. Löwenburg altábornagy még abban az esztendőben leromboltatta a sarkadi sáncot, melyet azonban a nép ma is várnak nevez. A helyén alakított várkertben mint gyermek, sokat játszottam, mint férfiú sokat elgondolkoztam a sarkadi vitéz hajdúk történetéről.

A legvitézebbek bizonyára azok voltak, kik teljes hadi- rendben, zászlósan, fegyveresen hagyták oda Sarkadot, hogy kövessék a fejedelmet, ki „a hozzá váltig ragaszkodó, érette szülőföldjüket is odahagyó hú sarkadi hajdúk“ szállásául Ecsed várát jelölte ki.¹²⁷ Sarkadi barátainak kérelmére Komáromi Csipkés György megkérte Pálffy tábornagyot, engedje meg, hogy akik Sarkadról Rákóczihoz kimenni akarnak, hadd jöhessenek ki s adjon nekik útlevelet, hogy bátorságosan kiköltözhessenek, az erősséget pedig rontassa le. Éppen a kapituláció napján kérdezte meg Károlyi Sándort, jól tette-e mindezt s mit parancsol ebben az ügyben.¹²⁸ „Noha a sarkadiak iránt tett előhozásával kegyelmednek sietnie nem kellett volna — felelte Gyulajon másnap, januárius 12-én Károlyi¹²⁹ — mindazonáltal már meglévén, hogy a végett is megmutatott ő excellenciája jóakarata meg ne vettessék, ha minden eselődökkel, jószágukkal zászlósan — valamely tarackokat is

¹²⁴ A négykilós ágyúdarabot, levélnyomatónak megcsinálva, a sarkadiak nekem, városuk történetírójának, ajándékozták.

¹²⁵ Bondár Mihály volt sarkadi főbírótól hallottam, hogy az átadott hadiszerek jegyzéke a városháza leégésekor, 1866. május 1-én pusztult el.

¹²⁶ Eredetije és 1727 október 11-én kelt hiteles átirata a Leel-Össy-család levelesládájában. Latinul Mogyoróssy közölte id. h., 239—240. lap.

¹²⁷ *Thaly* levele hozzám.

¹²⁸ *Gróf Károlyi Sándor* önéletírása. II. rész, 247—8. lap.

¹²⁹ U. o. 243—4. lap.

ő excellenciája engedvén, kiköltözködéseket engedni méltóztatik, ne terheltesen vagy ötven szekereket is ily hirtelen való kiköltözésekre nézve nékiek, hogy megadják, parancsolni és Károlyba kísértetni.“ Mihelyt erre választ kap, azonnal rendelkezik a bujdosók elkísérése és az erősség lerontása iránt, amit Komárominak is ajánl. Ezt csak a dolog sürgőssége miatt teszi, mert máskülönbén a fejedelem tudta nélkül nem cselekedhetné s nem is tudja, miként fog neki számot adni cselekedetéről. Mentül hamarább elvárja Pálffy rendeletét a sarkadiak iránt s már most megküldeni ígérte ebben az ügyben báró Sennyey István brigadérosnak.

A levél megírásakor Sarkad már Löwenburg hadainak kezében volt, de Rákóczi kurucainak elszállításáról még nem történt intézkedés. Legalább Károlyi Sándor Hadházon még januárius 21-én is fogadkozott Pálffy tábornagy előtt, hogy Sarkad, Súlyomkő és Ecsed várakat kiürítetteti¹³⁰ s március 12-én, mikor a béketárgyalásokat annak rendje és módja szerint elkezdték, Debrecenben újból kijelentette, hogy Szatmárt, Ecsedet, Sarkadot, Somlyót átadja a császáriaknak, Szabolcs és Szatmár vármegyéket pedig lecsendesíti.¹³¹ Elég sajtáságos, hogy a labanckézben levő Sarkad városával a kuruc tábornagy rendelkezék. De Löwenburg altábornagy teljes becsülettel: zászlósan, fegyveresen, néhány tarackkal a feladott várból, leégett városból, különben is urukhoz, Rákóczihoz engedte a bujdosókat; Wilson tábornok pedig kibocsátotta aradi börtönéből szeretett kapitányukat, Szabó Sándort, aki Ecseden csatlakozott hozzájuk. De már ott sem szolgálhatták „kegyelmes jó urukat“; mert alig érkeztek meg, az ecsedi kurucok, „a béke őszinte kívánása jeléül“ feladták várukat,¹³² mit a fejedelem március 3-án „Pálffy és Ebergényi akárhogy szépítsék is az ecsedi históriát“, adott szavuk megszegésének tulajdonított.¹³³ A sarkadiak tehát másodszor is hajléktalanok lettek, mindvégig hűségesen szolgált fejedelmük maga is bujdosó, a szatmári béke pedig május elsején amúgy is véget vetett a háborúnak. A sarkadi bujdosók lassankint beletörődtek a dolgok fordulatába s egykori kapitányuk, Szabó Sándor példájára, lassankint visszazállingóztak Sarkadra, hogy szülőföldjükön szántsanak, vessenek, éldegéljenek. De urukat sohasem tudták elfelejteni. Nyulak Mihály, a vén sarkadi

¹³⁰ *Feldzüge des Pr. Eugen*: XIII. 40.

¹³¹ U. o. 45.

¹³² *Thaly*, Rákóczi emlékirataihoz tett jegyzetében, 295. lap.

¹³³ *Arch. R.*: III. 597.

kuruc, Szűcs István és Tokay György nyíltan csatlakoztak Péro lázadásához, mely Rákóczi visszahozatalának ürügye alatt 1735 április 27-én tört ki,¹³⁴ akkor már, mikor a rodostói remete, a dicsőséges fejedelem, három hét óta pihent koporsójában.

Dr. Márki Sándor.

¹³⁴ A lázadás sarkadi részeseiről bővebben szoltam Péro lázadásáról szóló akad. székfoglalóban (1893).